

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

building
local
promise.

B | S | T

The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Сергій Солодкий
Іляна Ракеру

АУДИТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНА- РУМУНІЯ

ДИСКУСІЙНА ЗАПИСКА

**Сергій Солодкий
Іляна Ракеру**

АУДИТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ:

**УКРАЇНА-
РУМУНІЯ**

ДИСКУСІЙНА ЗАПИСКА

Київ

2016

USAID
БІЛА АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

B | S | T The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Публікація підготовлена у рамках проекту Інституту світової політики (ІСП) «Аудит зовнішньої політики України». Цей проект виконується за підтримки «Чорноморського фонду для регіональної співпраці» Німецького фонду Маршалла (BST GMF), а також проекту «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER), що реалізується Раст в Україні за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Зміст дослідження є винятково відповідальністю Інституту світової політики та не обов'язково відображає погляди GMF, USAID, Раст чи уряду США. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього дослідження у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Фото:

Адміністрація Президента

Автори:

Сергій Солодкий
Іляна Ракеру

*Редактор
та координатор проекту:*

Катерина Зарембо

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Інтереси України щодо Румунії та Румунії щодо України: можливі точки дотику	10
2.1. Посилення безпеки в Чорному морі, обмеження стратегічної переваги Росії на Донбасі, в Криму та Придністров'ї	10
2.2. Підтримка санкцій, запроваджених ЄС щодо РФ	15
2.3. Промотування і підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції України, допомога у втіленні реформ	18
2.4. Енергетична безпека. Реверс природного газу	24
3. Хто є хто? Групи інтересів та впливу	27
4. Наявні ризики і потенційні конфлікти	38
5. Рекомендації	41
6. Подяка	44

1. ВСТУП

Упродовж тривалого часу в публічному вимірі Румунії Україна позиціонувалася як недружна держава. Український інформаційний простір і політичні оцінки відповідали взаємністю — високий рівень підозрілості, недовіри і навіть ворожості до сусідньої держави. Останні роки позначилися своєрідним перевідкриттям одне одного.

2014 рік розставив усі крапки над «і» — ті, хто присягався у вічній дружбі, здійснили акт агресії проти України. Натомість Бухарест, який часом сприймався в Україні як чи не головна загроза національній безпеці, допоміг Києву. Звичайно, ренесанс українсько-румунської співпраці не привів до врегулювання багатьох проблем, які накопичилися за понад двадцять років напружених відносин, але зараз принаймні з'явилася надія на розвиток довірливої кооперації, яка ґрунтується на підході *security first*. Поява спільної загрози змусила сусідів переглянути відносини; проте поки що зарано говорити, що обидві країни повністю перегорнули сторінку недовіри.

Після 1991 року відносини між двома країнами переживали часи підйому, але частіше — численних конфліктів. Найважливіший документ, який лежить в основі двосторонніх відносин, було підписано у 1997 році — *Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією*. Румунські експерти згадують, що Бухарест у такий спосіб хотів продемонструвати відсутність територіальних претензій до сусідньої країни — це було вкрай важливо, зважаючи на прагнення Румунії здобути статус кандидата на членство в НАТО. Для української влади так само було важливо вирішити питання, пов'язані з кордоном, враховуючи, що на той час ще не було ратифіковано так званого

«Великого договору» з Росією, який передбачав «непорушність існуючих між країнами кордонів»¹.

Найгостріші дискусії, які не дозволяли країнам рухатися вперед, точилися навколо захисту прав румунської меншини в Україні та української в Румунії, делімітації континентального шельфу в Чорному морі, створення глибоководного суднового ходу річки Дунай — Чорне море на українській ділянці дельти, а також ситуації з Криворізьким гірничо-збагачувальним комбінатом. Усі ці питання виникали на тлі взаємної підозри щодо нещирості сторін. Українська влада підозрювала Бухарест у намірах втілити проект «Велика Румунія»; румунські можновладці не довіряли багатовекторній політиці Києва, яка час від часу робила більший крен у бік Росії, відтак стаючи додатковим джерелом занепокоєнь.

2014 рік став поворотним моментом у відносинах між двома країнами. Румунія першою із країн ЄС ратифікувала Угоду про асоціацію з Україною. Так само у 2014 році було підписано угоду про малий прикордонний рух, який надав можливість для майже півмільйона українців, котрі проживають у 30-кілометровій зоні на кордоні з Румунією, їздити до сусідньої країни без віз. Підтримка Євромайдану і засудження Румунією російської агресії, вчиненої проти України, значною мірою визначили нову двосторонню динаміку. У 2015 році румунський президент відвідав Київ з офіційним візитом. Роком пізніше український лідер побував у Бухаресті, проклавши шлях для нових проривів у співпраці. За останній рік президенти двох країн зустрілися чотири рази².

Серед досягнень, які свідчать про зміну духу співпраці, варто згадати відкриття румунського консульства в селищі Солотвино на

1 *Росія відтягувала ратифікацію документа, незважаючи на відповідний крок Верховної Ради України. Головні дискусії у російському парламенті точилися довкола Криму. Попри те, що Москва порушила документ, анексувавши український півострів та розпочавши військові дії на сході України в 2014 році, де-юре договір залишається чинним. Доступ: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_006*

2 *Гетьманчук А., "Візит Порошенка до Румунії: на що варто звернути увагу", Мемо Інституту світової політики, 19 квітня 2016р. Доступ: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/571618459851f/>*

Закарпатті, скасування оплати за отримання довгострокових (національних) віз і спільні прикордонні патрулювання для боротьби з контрабандою. Цей перелік можна буде продовжити, зважаючи на бажання керівництва двох країн налагодити транспортне сполучення між країнами (пряме залізничне сполучення між столицями, пряме авіасполучення, автобусне сполучення Чернівці-Бухарест). Важлива деталь: відновлено діяльність українсько-румунської Спільної Президентської Комісії – перше й останнє її засідання відбулося ще дев'ять років тому. На цю комісію, схоже, буде покладено вирішення згаданих вище двосторонніх проблем.

Головною причиною кардинально нової динаміки у відносинах стала російська агресія щодо України

Головною причиною кардинально нової динаміки у відносинах стала російська агресія щодо України. Важливу роль також зіграло обрання президентом Румунії Клауса Йоханніса, який, на відміну від свого попередника Траяна Басеску, не є настільки обтяжений у своєму підході та в своїй риториці до України історичною спадщиною. На сьогодні можемо констатувати, що з усіх сусідів України з Румунією спостерігається чи не найбільш позитивна динаміка.

Румунія, чиї регіональні амбіції не мали спроможності вийти далі молдовського напрямку, сьогодні постає як один із ключових гравців у Центральній-Східній Європі та Чорноморському басейні. Мало не всі країни, які відігравали роль вітрин європеїзації у регіоні, дискредитовані згортанням демократичних досягнень – це стосується передовсім Польщі та Угорщини, але так само виникають питання щодо негативних внутрішньополітичних тенденцій у Словаччині та Чехії. На цьому тлі Румунія виступає справжнім лідером довіри; також помітно, як Румунія поступово перебирає естафету регіонального впливу в Польщі. Дружні символічні кроки, починаючи з ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, не могли лишитися непоміченими в Києві (хоч, вочевидь, оперативність Бухареста була спричинена не лише ї, можливо, не стільки увагою до партнерства з Києвом, скільки прагненням продемонструвати відданість стратегічним відносинам із Республікою Молдова, чия угода розглядалася одночасно). До зміни влади в Польщі офіційні представники Києва, Бухареста

та Варшави всерйоз обговорювали створення «трикутника» співпраці – за визначенням румунського президента, йшлося про створення регіональної «групи солідарності»³.

Приводом для активізації двосторонніх відносин стало усвідомлення спільних безпекових загроз. Якщо досі у Румунії не до кінця вірили в прозахідний курс України та допускали надмірну залежність керівних кіл сусідньої країни від Росії, то після анексії Криму та воєнних дій на Донбасі у Бухаресті відбулася переоцінка викликів. Мілітаризація Криму, що розташований всього за 300 км від узбережжя Румунії, перетворюється на головну загрозу. У квітні 2016 року Росія провела навчання у небі над Краснодарським краєм та Чорним морем, в яких взяли участь повітряно-космічні сили та авіація Чорноморського флоту – вони відпрацювали ударну операцію з блокування Чорноморських проток. Більше того, після того, як Румунія і США запустили на базі Девеселу комплекс протиракетної оборони НАТО, президент Путін виступив із погрозами Бухаресту. Румунія виступає лідером із координації регіональних зусиль для розбудови безпекового балансу – а фактично для розробки контрзаходів проти російських провокаційних дій у Чорному морі, таких як створення флотилії НАТО в Чорному морі за участі Румунії, Болгарії та Туреччини (щоправда, Софія зайняла в цьому питанні досить обережну позицію). Своє бажання долучитися до ініціативи висловила Україна; не виключено, що до неї приєднається і Грузія, якщо НАТО прийме ініціативу Румунії.

Україна, таким чином, може стати зв'язною ланкою в регіональній безпеці. Завдяки взаємодії з країнами-членами вона де-факто перетворюватиметься на члена НАТО. На морі в Україні з'явилася б можливість бути пов'язаною з такими членами Альянсу як Румунія, Болгарія та Туреччина. На суходолі – з Польщею та Литвою через створення спільної бригади (відповідну

Україна, таким чином, може стати зв'язною ланкою в регіональній безпеці. Завдяки взаємодії з країнами-членами вона де-факто перетворюватиметься на члена НАТО

3 Бендаржевський А., «Польща–Румунія–Україна: трикутник стратегічної співпраці, створений Путіним», Інститут світової політики для «Європейської правди», 7 серпня 2015 року. Доступ 12.06.2016 р.: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/08/7/7036722/>

угоду було підписано в 2014 році⁴. Обидві ініціативи мають важливе значення для реформування Збройних Сил України і досягнення взаємної сумісності з військами країн-членів НАТО. До слова, Президент Порошенко також виступив із ідеєю створення військової бригади спільно з Румунією і Болгарією (за прикладом УкрЛитПолБригу). Болгарія, проте, може виступити проти участі України, аби не вступати в конфронтацію з РФ.

Зважаючи на зазначені обставини, **Україна виходить із таких інтересів**, формуючи свою політику щодо Румунії:

1. Посилення безпеки в Чорному морі, обмеження стратегічної переваги Росії на Донбасі, в Криму та Придністров'ї.
2. Підтримка санкцій, запроваджених ЄС щодо РФ.
3. Промотування і підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції України. Допомога у втіленні реформ (зокрема, антикорупційної).
4. Енергетична безпека. Реверс природного газу.

Інтереси Румунії щодо України такі:

1. Обмеження стратегічної військової переваги Росії на Донбасі, в Криму і Придністров'ї.
2. Імплементация Угоди про асоціацію з ЄС.
3. Створення умов для захисту культурних прав румунської меншини.
4. Досягнення компромісу, пов'язаного із глибоководним судновим ходом «Дунай – Чорне море» і Криворізьким ГОКом.

Безпекові ризики поєднують ключові інтереси України та Румунії. Це не означає, що в обох країнах забули про проблеми, накопичені в минулому. Вочевидь, Київ і Бухарест вирішили не піднімати їх нагору в період більших загроз (воєнна машина Росії, тероризм або

⁴ «Угода між Урядом Литовської Республіки, Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України стосовно створення спільної військової частини», Верховна Рада України, ратифіковано 4 лютого 2015 року. Доступ 11.06.2016 р.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_548/para2#n2

дезінтеграційні настрої в ЄС). В Україні побоюються, що сильніші сусіди можуть скористатися її слабкістю для відстоювання власних інтересів. У будь-якому випадку, сторони не зможуть уникнути необхідності вирішення питань, які стоять на порядку денному вже понад два десятиліття. Не виключено, що для їхнього вирішення знадобиться залучення третьої сторони (міжнародних організацій). Такий підхід може викликати шквал критики в публічному просторі України: мовляв, у Румунії більше важелів впливу на вирішення питань із залученням міжнародного арбітражу. Як аргумент у цьому контексті часто наводиться програш України в Міжнародному Суді ООН в 2009 році (щодо делімітації Чорного моря у суперечці якраз із Румунією). Утім, іншого виходу, аніж апеляція до третьої сторони, в обох країн може не виявитися.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО РУМУНІЇ ТА РУМУНІЇ ЩОДО УКРАЇНИ: МОЖЛИВІ ТОЧКИ ДОТИКУ

2.1. ПОСИЛЕННЯ БЕЗПЕКИ В ЧОРНОМУ МОРІ, ОБМЕЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ПЕРЕВАГИ РОСІЇ НА ДОНБАСІ, В КРИМУ ТА ПРИДНІСТРОВ'І

Румуни дуже стурбовані новими безпековими викликами у Чорноморському регіоні. Згідно з соціологічним опитуванням (лютий 2015 року), 64% громадян Румунії сприймали війну в Україні як загрозу Румунії. Понад те, опитування виявило, що 70% респондентів виступають за збільшення військових витрат у країні⁵. Згідно з цим же опитуванням, Росія — лідер негативного сприйняття серед пересічних румунів (66% оцінюють країну негативно, лише 25% — позитивно). Із реакцію на подібні занепокоєння румунська влада не забарилася: країна взяла зобов'язання досягнути мінімум 2% ВВП витрат на національну оборону; крім того, Бухарест виступає з амбітними проектами щодо поєднання регіональних зусиль у безпековій сфері — чи то стосується партнерства з Польщею, чи військово-морської кооперації з Туреччиною та Болгарією.

Україна прагне повернути військовий баланс у регіоні, щоб запобігти ситуації, в якій Чорне море стане «російським воєнізованим озером»

Безпека Чорноморського регіону зазнала серйозної дестабілізації внаслідок агресивної поведінки Росії і анексії Криму. Україна прагне повернути військовий баланс у регіоні, щоб запобігти ситуації, в якій Чорне море стане «російським воєнізованим озером» (див. Інфографіку 1)⁶. Станом на травень 2016 року військова розвідка України виявила близько 23 900 військовослужбовців, 613 танків і бойових броньованих машин, 162 артилерійські системи, близько 100 винищувачів, 56 гелікоптерів, 16 протиракетних систем для захисту прибережних районів, 34 кораблі і 4 підводних човни

⁵ Barometrul INSCOP - Adevărul despre România, Simpatie ări-conflictul din Ucraina, <http://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2015/02/INSCOP-02.2014-Simpatie-tari-si-situatia-din-Ucraina.pdf>, docmyn 02.04.2016 p.

⁶ Deputat ucrainean, în Marea Neagră devine o regiune de confruntare, The Epoch Times România, <http://epochtimes.ro/news/marea-neagra-devine-o-regiune-de-confruntare---247682>, docmyn 26.05.2016 p.

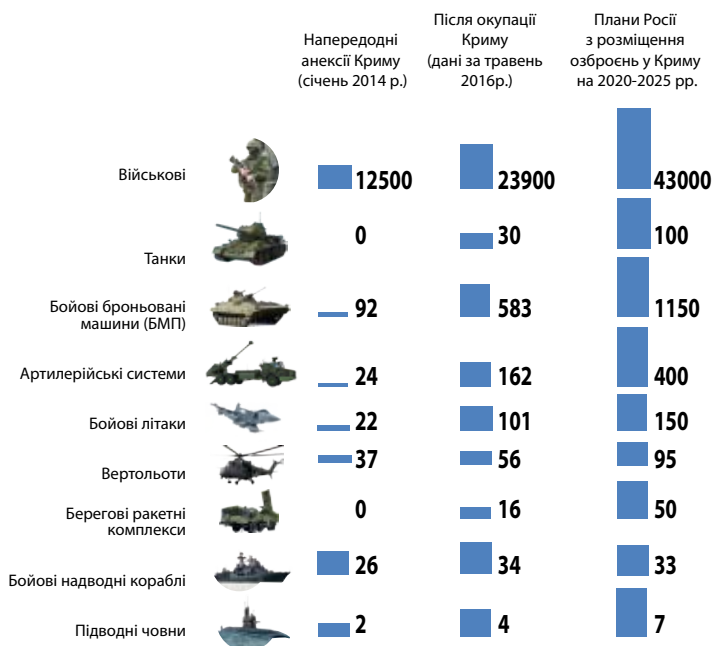
на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим. Також Росія розгорнула в Криму комплекс К-300 Бастіон-П. Його ракети можуть вразити будь-яку ціль у радіусі близько 480 кілометрів, і вони явно призначені для боротьби з американськими кораблями, що несуть ракети класу «Aegis». Понад те, Росія планує розгорнути зенітні ракетні комплекси С-400 (ТО-21 «Growler» за класифікацією НАТО) у Південному військовому окрузі, в Краснодарі, в рамках плану модернізації протиповітряної оборони. С-400 може вражати цілі на великих і середніх висотах у межах радіусу в 400 км. Розгортання цих сучасних і потужних протиракетних систем спрямоване на нівелювання переваги НАТО у високоточних озброєннях. Для Болгарії і Румунії, які намагаються модернізувати свої військово-повітряні сили, це становить значний ризик⁷. Дії Росії в розширеному Чорноморському регіоні (WBSA) слід розглядати як серйозну загрозу, адже Москва прагне дестабілізувати розподіл сили (баланс сил) у регіоні⁸. Логічно, що Україна зацікавлена у тому, щоб підтримати будь-які ініціативи на міжнародному (або, принаймні, регіональному) рівні, спрямовані на протистояння подібним тенденціям.

У цьому контексті Київ готовий приєднатися до румунської ініціативи зі створення флоту НАТО в Чорному морі. На Варшавському саміті НАТО (2016 року) Румунія планує презентувати ініціативу, спрямовану «на створення Постійних Чорноморських сил НАТО, відповідно до положень Конвенції Монтре... і проведення спільних заходів з організації навчань Союзних сил в регіоні»⁹. До слова, румунські експерти, наближені до уряду, розповідають, що саме Румунія протягом 10 місяців вела досьє України в НАТО і ввела термінологію *military aggression* у перші заяви Альянсу щодо воєнних дій РФ проти України.

⁷ *Інтерв'ю з Георге Вішаном, редактором ресурсу civitaspolitics.org та науковим працівником Румунського центру енергетичних досліджень.*

⁸ *Інтерв'ю з Флорином Діакону, старшим викладачем кафедри політичних наук Бухарестського університету.*

⁹ *Klaus Iohannis, Președinte: Mandatul României la summitul NATO de la Varșovia va fi validat în ședință CSAT, cursdeguvernare.ro, <http://cursdeguvernare.ro/presedintie-mandatul-romaniei-la-summit-ul-nato-de-la-varsovia-va-fi-validat-in-sedinta-csat.html>, docmyn 27.05.2016 p.*

Інфографіка 1. Російська військова присутність в окупованому Криму¹⁰.

Окрім того, Румунія бере участь у моніторингу безпекової ситуації в Україні (41 спостерігач у рамках місії ОБСЄ на Сході України та голова групи спостерігачів у Чернівцях; див. Графік 1)¹¹. Загалом, місія складається з 709 осіб – румунські спостерігачі складають понад 5% від загальної кількості. Це досить високий відсоток, зважаючи на те, що румунів «обігнали» лише США і Велика Британія з 62 і 44 спостерігачами відповідно.

¹⁰ Міністерство закордонних справ України, червень 2016 р., <http://uacrisis.org/ua/43565-rozvidka-5>. Доступ 13.06.2016 р.

¹¹ Звіт ОБСЄ, 8 червня 2016 р. Доступ: 10.06.2016 р., <http://www.osce.org/ru/ukraine-smm/245376?download=true>

Графік 1. Румунія входить до трійки країн, які відрядили найбільше фахівців до Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ (кількість спостерігачів)

Румунські лідери досі зважають на можливість того, що Росія перезапустить воєнну кампанію на Сході України з метою завершення проекту «Новоросія», що може становити додаткові загрози для Румунії, адже «Новоросія» включає Одеську область, яка безпосередньо межує з Румунією¹². Занепокоєння Румунії також пов'язане з тим, що в цій області мешкає значна частина молдовської етнічної меншини (четверта за кількістю меншина Одещини; у деяких районах, як, наприклад, у Ренійському, молдовани становлять половину мешканців), яку в Румунії часто ідентифікують як румунську. У Бухаресті також існує думка, що сирійська авантюра Росії може бути випробуванням військових можливостей для нових бойових дій на Сході України¹³.

¹² Інтерв'ю з Серджіу Челаком, колишнім міністром закордонних справ Румунії.

¹³ Арманд Госу, старший викладач факультету політичних наук Бухарестського університету.

Румуни також враховують, що їхні інтереси можуть збігатися з українськими і щодо Республіки Молдова. Особливо щодо того, аби в цій країні зберігали свої позиції проєвропейські сили. В умовах відсутності проєвропейських реформ сценарій, за якого союзники Росії з Кишинєва стануть прямою загрозою для України, стає цілком можливим. У цьому контексті українська влада має підтримати європеїзацію державних інститутів Молдови (відповідні кроки з боку Румунії та ЄС загалом також є надзвичайно важливими).

Проросійський уряд у Молдові може створити додатковий тиск на нестійку безпеку Чорноморського регіону, а Україна в такому випадку опиниться між двома російськими фронтами

У 2016 році румунська влада висловила жаль із приводу політичної нестабільності та нездатності різних молдовських інституцій до реалізації проєвропейських реформ. Попри те, що Молдова підписала УА в рекордно короткий термін, швидкість і якість реалізації положень Угоди ставиться під сумнів як Брюсселем, так і столицями ЄС, включно з Бухарестом. Понад те, уряд Молдови не зміг підписати нову угоду з МВФ, необхідну для отримання фінансової допомоги від Європейського Союзу. У 2015 і 2016 роках відбулися масові акції протесту, а опитування, проведене у 2016 році, показало, що серед молдован переважають симпатії до проросійських політичних партій¹⁴. Проросійський уряд у Молдові може створити додатковий тиск на нестійку безпеку Чорноморського регіону, а Україна в такому випадку опиниться між двома російськими фронтами. Румунія має стратегічне партнерство з Молдовою, засноване на «законних інтересах, спрямованих на забезпечення незворотного шляху сусідньої держави до європейської інтеграції»¹⁵.

З 1992 року, коли було підписано угоду про припинення вогню, Румунія відчувала брак довіри до України, адже в Бухаресті вважали, що Київ насамперед підтримував пропозиції Росії щодо розв'язання конфлікту. Окрім того, дії української влади, спрямовані

¹⁴ *Barometrul opiniei publice, квітень 2016 р.*, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=773>, доступ 26.05.2016 р.

¹⁵ *Relații bilaterale. Republica MOLDOVA*, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1677#827>, доступ 31.03.2016 р.

на запобігання незаконній діяльності сепаратистського режиму в Тирасполі, вважалися недостатніми. Ситуація змінилася після анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі. Українська влада вирішила заблокувати будь-яку діяльність тираспольського режиму у рамках заходів, спрямованих на запобігання поставкам зброї на територію України. Київ також безпосередньо зацікавлений в уникненні сценарію, який уможливить прийняття російського плану розв'язання конфлікту. Румунія має аналогічні інтереси. Неясна ситуація в Придністров'ї також є раціональною підставою для координації політики Бухареста з Україною, спрямованої на врегулювання конфлікту¹⁶.

Неясна ситуація в Придністров'ї також є раціональною підставою для координації політики Бухареста з Україною, спрямованої на врегулювання конфлікту

2.2. ПІДТРИМКА САНКЦІЙ, ЗАПРОВАДЖЕНИХ ЄС ЩОДО РФ

Румунія є одним із головних прихильників санкцій, запроваджених ЄС у відповідь на анексію Криму та вторгнення на Донбас. Ще в 2014 році президент Румунії вимагав застосувати жорсткі заходи щодо Росії: «Ситуація на Сході України рухається в напрямку придністровського сценарію. Очевидно, що Росія прагне закріпити позиції сепаратистів на Сході України. Ніхто не говорить, що Росія хоче приєднати Східну Україну. Ми маємо підвищити рівень санкцій лише тому, що Москва повинна зрозуміти: ЄС дотримується власних принципів»¹⁷.

Один з ключових інтересів України полягає у тому, щоб Румунія і надалі залишалася одним із найсильніших прихильників санкцій

¹⁶ *Інтерв'ю з Серджіу Челаком, колишнім міністром закордонних справ Румунії.*

¹⁷ *Basescu cere la Bruxelles cresterea nivelului de sanctiuni impotriva Rusiei: Usor, domnul Putin o sa renunte la aroganta, <http://stirileprotv.ro/stiri/politic/traian-basescu-conferinta-de-presa-inainte-de-plecare-la-bruxelles-declaratiile-vor-fi-transmise-live-pe-stirileprotv-ro.html>, досмун 02.04.2016 р.*

Заходу щодо Росії. У цьому контексті українська влада може промотувати ідею утворення нової проукраїнської групи підтримки (лобі) у складі Румунії, Польщі та країн Балтії.

Українська влада може промотувати ідею утворення нової проукраїнської групи підтримки (лобі) у складі Румунії, Польщі та країн Балтії

Румунія не є великим гравцем в ЄС, а отже, не може бути безпосередньо залученою до процесу розв'язання конфлікту на Донбасі. Бухарест постійно наполягає на подовженні терміну дії економічних санкцій Європейського союзу проти Росії. Наступні кроки Бухарест зробив на рівні двосторонніх відносин із Німеччиною. У ході двох останніх візитів чинного президента Румунії до Німеччини ситуація в Україні була головним питанням порядку денного. Румунія та Німеччина мають спільний порядок денний щодо України, й обидві держави підтримують реалізацію Мінських угод¹⁸. Німеччина є головним торговим партнером Румунії — товарообіг між двома країнами постійно зростає у період з 2008 по 2014 рік (у 2015 році обсяг німецьких інвестицій у Румунії досяг 5,14 млрд євро)¹⁹. Тому Німеччина є дуже чутливою до безпекових ризиків, із якими стикається Румунія.

Румунія також може скористатися з особливих відносин із Францією для просування власних безпекових інтересів у регіоні Східного партнерства. Обидві країни уклали угоду про стратегічне партнерство в 2008 році. Українське питання було однією з головних тем переговорів у 2015 році, коли президент Клаус Йоханніс відвідав Париж. Відносини між Румунією та Францією зазнали перезавантаження у 2014 році, і сьогодні Франція є одним із п'яти найбільших інвесторів у економіку Румунії²⁰.

¹⁸ *Presedintele Romaniei s-a intalnit cu cancelarul german. Iohannis: "Contam pe Germania pentru Schengen"; Merkel: "Nu promit"*, 26.02.2016 p., <http://stirileprotv.ro/stiri/politic/palatul-cotroceni-a-anuntat-programul-vizitei-lui-klaus-iohannis-la-berlin-presedintele-intrevederi-cu-gauck-si-merkel.html>, docmyn 29.03.2016 p.

¹⁹ *Relații bilaterale. Republica Federală GERMANIA, Ministerul Afacerilor Externe*, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1704#815>, docmyn 30.03.2016 p.

²⁰ *Relații bilaterale Republica FRANCEZĂ, Ministerul Afacerilor Externe*, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1702#813>, docmyn 30.03.2016 p.

Також Румунія є важливим стратегічним партнером США. У травні 2016 року в Румунії було запущено американську наземну систему ПРО, покликану значно розширити можливості НАТО у сфері протиракетної оборони²¹.

Стратегічне партнерство між Румунією та Польщею також можна використати задля захисту безпекових інтересів Бухареста в регіоні Східного партнерства. Обидві країни поділяють спільне бачення російського ревізіонізму: вони розташовані у безпосередній близькості від надпотужних військових баз РФ у Калінінградській області та окупованому Криму. Співпраця в трикутнику Україна-Румунія-Польща могла б вилитися у запуск регіональних безпекових проєктів, які б цілком відповідали викликам часу (а також амбіціям цих країн).

Румунія належить до групи країн ЄС, які не лише послідовно відстоюють санкційну політику щодо Росії, а й наполягають на її посиленні. Так, у березні 2016 року Румунія разом із Великою Британією, Литвою, Польщею та Швецією звернулася до колег у ЄС щодо схвалення додаткових санкцій – так званого «списку Савченко»²².

Румунія належить до групи країн ЄС, які не лише послідовно відстоюють санкційну політику щодо Росії, а й наполягають на її посиленні

На відміну від Греції, яка виступає за «діалог із Росією», чи Угорщини, яка виступає проти «автоматичного продовження» санкцій, вище керівництво Румунії неодноразово чітко висловлювалося: хоч санкції завдають шкоди румунській економіці, ЄС має показати, що «ніхто не може нехтувати міжнародним правом, ніхто не може

²¹ Декларація Вельського саміту, 2014 р., <http://nato.mae.ro/en/local-news/771>.

²² «Five EU states seek sanctions against Russian officials over Savchenko», 9 березня 2016 р., *EUbusiness*. <http://www.eubusiness.com/news-eu/ukraine-russia.16vx/>. Доступ 14.06.2016 р.

кривдити інші європейські країни; а тому це ціна, яку європейська спільнота має платити»²³.

2.3. ПРОМОТУВАННЯ І ПІДТРИМКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ, ДОПОМОГА У ВТІЛЕННІ РЕФОРМ

Основні інтереси України щодо Румунії полягають у забезпеченні подальшої підтримки європейської інтеграції та набуття членства в НАТО (або зусиль України, спрямованих на розширення відносин з НАТО) з боку Бухареста. Першим кроком для виконання цих завдань є забезпечити підтримку рішення про скасування візового режиму з ЄС для громадян України. До слова, Румунія входить до табору найбільших прибічників безвізового режиму для України. Київ також зацікавлений у підтримці Бухарестом реалізації положень Угоди про асоціацію.

**Бухарест прагне взяти на себе роль про-
моутера демократії у Чорноморському
регіоні**

З моменту вступу до Північноатлантичного альянсу (НАТО) та ЄС Румунія активно просуває нові цілі власної дипломатії. Бухарест прагне взяти на себе роль промотора демократії у Чорноморському регіоні. Румунська влада виходить із того, що демократизаційний досвід цієї країни може істотно зацікавити євроатлантичну спільноту — зокрема, у контексті подолання нестабільності в регіоні навколо Чорного моря: «Як надійний та передбачуваний партнер НАТО Румунія залишається важливим джерелом демократії та стабільності у цьому регіоні. Ми і надалі лишатимемося джерелом

²³ PM Ponta: Romania affected by Russia sanctions, but must meet commitments, 12 вересня 2014 р. <http://www.agerpres.ro/english/2014/09/12/pm-ponta-romania-affected-by-russia-sanctions-but-must-meet-commitments-13-48-59>. Доступ 12.05.2016 р.

безпеки на східних кордонах НАТО та ЄС»²⁴. Цей підхід також пояснює політику Румунії щодо підтримки трансформаційних процесів в Україні. В Україні, до слова, часто проводили паралелі між революційним усуненням від влади Віктора Януковича і поваленням диктатури Ніколае Чаушеску (учасники Євромайдану подекуди називали экс-президента України «Янушеску»).

Утім, Україні став у нагоді не стільки революційний досвід, скільки конкретні досягнення у сфері безпеки. Під час саміту НАТО у вересні 2014 року Румунія погодилася надати Україні допомогу в реалізації реформи системи кібербезпеки²⁵. Румунія вважається головною країною Альянсу, яка відповідає за Трестовий фонд, спрямований на вирішення проблем у кіберсфері України, а також неформальним лідером у цій сфері серед країн НАТО загалом. 20% особового складу кіберпідрозділу Європолу становлять саме румунські поліцейські²⁶. Не менш відомі, до речі, і кіберзлочинці з Румунії: лише в 2011 році румунські хакери пограбували громадян США на загальну суму в 1 млрд доларів; один із хакерів навіть зламав електронну скриньку экс-президента США Джорджа Буша. Відтоді сотні румунських правоохоронців пройшли відповідне навчання у ФБР з метою більш ефективної боротьби з кіберзлочинами²⁷; сьогодні Румунія ділиться своїми знаннями з

²⁴ Klaus Iohannis, la Munchen: Trebuie să trimitem mesajul "Suntem puternici și uniți, ne apărăm valorile și principiile", 13.02.2016 p., http://stiri.tvr.ro/klaus-iohannis--la-munchen--trebuie-sa-trimitem-mesajul-suntem-puternici-si-uniți--ne-aparam-valorile-si-principiile_70728.html#sthash.1Iz4dD8w.dpuf, docmyn 30.03.2016 p.

²⁵ Traian Basescu, la finalul summit-ului NATO: Toate obiectivele au fost atinse. Romania va gazdui un comandament NATO, centru de antrenament naval la Marea Neagra si va fi natiune-cadru pentru siguranta cibernetica a Ucrainei, 05.09.2014 p., <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-18042680-live-text-traian-basescu-face-declaratii-doua-summit-ului-nato.htm>, docmyn 03.04.2016 p.

²⁶ Romania defending Ukraine's cyberspace, 13.05.2015 p. <http://thehill.com/policy/cybersecurity/241889-romania-defending-ukraines-cyberspace6>, docmyn 12.06.2016 p.

²⁷ Romania Turns Hacking Crisis Into Advantage, Helping Ukraine, Voice of America, 13 May 2015. <http://www.voanews.com/content/romania-turns-hacking-crisis-into-advantage-helping-ukraine/2765654.html>, docmyn 10.06.2016 p.

Україною. Так, Бухарест вирішив виділити 250 тисяч євро військово-технічної допомоги та внести 500 тисяч євро у трастовий фонд Україна – НАТО з питань кібербезпеки.

Бухарест вирішив виділити 250 тисяч євро військово-технічної допомоги та внести 500 тисяч євро у трастовий фонд Україна – НАТО з питань кібербезпеки

Румунія рішуче підтримує реалізацію українською владою Угоди про асоціацію з ЄС. Румунський парламент став першим законодавчим органом Союзу, який ратифікував Угоду про асоціацію, підписану між Україною та ЄС. З іншого боку, румунські політики скептично оцінюють здатність України до проведення реформ. Їхній скептицизм пояснюється тим, що Україна має довгу історію невдалих реформ. На думку високопоставлених дипломатів і чиновників, політична система та інститути України характеризуються епідемією корупції та олігархічним контролем. Конфлікт, що триває на Донбасі, лише додає перешкод на шляху реформ. Два невизнані суб'єкти – «ДНР» та «ЛНР» – здатні заблокувати європейський шлях України («Донбас взяв Україну в заручники»). Серед інших проблем, що підживлюють скепсис Бухареста, варто згадати конфлікти між олігархами та суперечки між політичними силами в Києві, а також лише відносно стабільність уряду.

Румунія робить скромний фінансовий внесок у процес реформ в Україні (програми «Допомога заради розвитку» та транскордонні проекти). Румунські кошти спрямовуються на стипендії, проекти, присвячені зміцненню громадянського суспільства та інституційного потенціалу (наприклад, гранти для Національної гвардії України). Окрім того, Румунія надає Україні гуманітарну допомогу²⁸.

З іншого боку, Румунія не є одним із головних наповнювачів бюджету ЄС (1,08%). Проте Бухарест є послідовним прихильником програм ЄС, спрямованих на співпрацю зі східними сусідами (таких як Європейська політика сусідства та Східне партнерство). Румунія

²⁸ Сумарний обсяг допомоги за 2014 рік склав 463 000 євро, <http://www.road.ro/page/regiunea-extinsa-a-marii-negre-75>

виступає за принцип «більше за більше»²⁹. Бухарест зацікавлений у відродженні Східного партнерства. Так, Калін Унгур, радник румунського прем'єр-міністра, нещодавно заявив, що «раніше Угоди про асоціацію та рішення щодо лібералізації візового режиму були цілями, у досягнення яких вкладалося найбільше зусиль. Тепер Східному партнерству потрібні нові інструменти для стимулювання реформ у країнах-учасниках»³⁰. Не варто виключати, що таким інструментом може стати перспектива членства в ЄС, як би дивно це не лунало сьогодні.

Основним внеском Румунії у процес реформ в Україні може стати допомога у проведенні судової реформи (як постачальника знань). Після приєднання до ЄС Румунія продемонструвала високі результати у створенні надзвичайно ефективних інститутів і боротьбі з корупцією. Сьогодні Румунія вважається одним із лідерів у сфері боротьби з корупцією. У цьому контексті значну користь Україні може принести група підтримки реформ у сфері юстиції за сприяння Румунії, США (а також Німеччини та Польщі). Керівник Національного антикорупційного бюро Артем Ситник здійснив навчальний візит до профільного відомства у Румунії.

Основним внеском Румунії у процес реформ в Україні може стати допомога у проведенні судової реформи

Угода про асоціацію, а особливо її економічна частина могли б посприяти похваленню торговельно-економічної співпраці між двома країнами, позаяк дотеперішній рівень взаємодії бажав кращого. Обсяги торгівлі товарами та послугами між Румунією та Україною після 1991 року залишалися на низькому рівні. У період з січня по вересень 2015 року товарообіг впав приблизно на

²⁹ 'More for more' principle in action – EU rewards Moldova, Georgia and Armenia with €87 million to boost reforms, <http://eap-csf.eu/en/news-events/news/more-for-more-principle-in-action-eu-rewards-moldova-georgia-and-armenia-with-%E2%82%AC87-million-to-boost-reforms/>, docmyn 01.04.2016 p.

³⁰ Călin Ungur, adviser on foreign policy for Dacian Ciolos, Romanian prime minister, *Dezbateri: România – Pivotal Euroatlantic al regiunii, Fundația Univresitară a Mării Negre și New Strategy Center, București, 28.03.2016, București.*

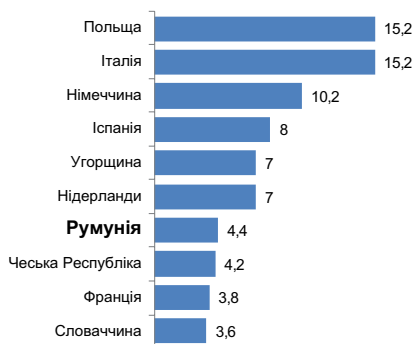
42%³¹. Основними статтями українського експорту до Румунії в січні-вересні 2015 року, як повідомляє сайт Посольства України в Румунії, були чорні метали, деревина та вироби з неї, а також руди, шлаки та зола. Україна ж забезпечила попит на румунські зернові культури, паливо, нафту та продукти її переробки. Понад те, румуни не зацікавлені суттєво в інвестуванні в Україну. Двостороння торгово-промислова палата у минулому не відрізнялася активною діяльністю. Економічні відносини між Румунією та Україною були затьмарені невирішеною справою Криворізького гірничо-збагачувального комбінату.

Українська дипломатія прагне знайти альтернативні ринки збуту для українських товарів, продажі яких постраждали від ембарго, запровадженого Москвою. Попри те, що ринок Румунії не є великим, його споживачі пам'ятають про товари, що їх вони споживали у комуністичну епоху. З 2014 року в супермаркетах Румунії продається обмежений асортимент українських товарів. Румунія входить до десятки країн ЄС, які найбільше імпортують українські товари (див. Графік 2)³². Із іншого боку, в Румунії майже відсутні будь-які українські інвестиції. Як влада, так і бізнес Румунії зберігають скепсис щодо співпраці з українськими інвесторами. Українське ж бізнес-середовище, зіпсоване корупцією, не є привабливим для румунів. На відміну від Румунії, яка досягла значних успіхів у боротьбі з корупцією, в Україні антикорупційна діяльність залежить від бізнес-інтересів.

31 *Starea cooperării economico-comerciale și a activității investiționale dintre craina și România*, <http://romania.mfa.gov.ua/ro/ukraine-ro/trade>, дослун 13.04.2016 р.

32 *Експорт України до ЄС (інфографіка)*, Інститут світової політики, 23 травня 2016 року. <http://iwp.org.ua/ukr/public/2058.html>

Графік 2. ТОП-10 країн-імпортерів українських товарів у 2015 році

Джерело: Інститут світової політики

Найважливішими двосторонніми економічними проектами, реалізованими спільно Румунією та Україною, є ті, що здійснюються в рамках прикордонної співпраці. Ці проекти реалізуються з 1999 року в рамках системи Єврорегіонів (яка також включає багатосторонні партнерські відносини з Угорщиною, Болгарією і Республікою Молдова). Вони відкрили як румунським, так і українським органам місцевої влади доступ до європейського фінансування.

У період з 2007 до 2013 року на транскордонну співпрацю було витрачено загальний бюджет у 35 мільйонів євро, спрямований на Спільну операційну програму «Румунія — Україна — Республіка Молдова». Ця програма складається з 6 пріоритетних напрямків: сталий розвиток, охорона природи, громадська безпека, боротьба з організованою злочинністю, управління кордонами, а також індивідуальні контакти³³. У період з 2014 по 2020 рік проекти транскордонної співпраці отримуватимуть фінансову підтримку через Спільну операційну програму «Румунія-Україна ENI» (26 млн євро). Пріоритетами програми є розвиток малого та середнього бізнесу, підтримка освіти та наукових досліджень,

³³ Joint Operational Program ENPI-CBC 2007-2013, <http://www.brctsuceava.ro/programa/programul-operational-comun-enpi-cbc-2007-2013/ro-ua-md.html>, доступ 16.05.2016 р.

соціальна інтеграція, підтримка ефективного урядування, енергетична безпека та управління кордонами.

Через транскордонні проекти органи місцевої влади з Румунії та України отримали доступ до додаткових джерел фінансування. Однак на заваді цьому процесу стали численні проблеми, пов'язані з політичною нестабільністю в Молдові та Україні, конфліктом у Східній Україні, анексією Криму, а також надмірною централізацією процесу прийняття політичних рішень на рівні центральних органів виконавчої влади. Серед інших перешкод варто зазначити недостатній адміністративний потенціал місцевих і центральних органів влади³⁴.

Румунія зацікавлена в розвитку прикордонної співпраці передовсім тому, що прагне підтримати чисельну румунську громаду, яка мешкає в прикордонній зоні. До 2014 року румунська та українська влади мали численні суперечки навколо питання прав меншин. Так, питання прав румунських меншин було на порядку денному візиту Президента Порошенка до Бухареста у 2016 році. Під час візиту президенти погодилися продовжити діяльність Румунсько-української міжурядової комісії з питань етнічних меншин (функціонування комісії було припинено 10 років тому).

2.4. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА. РЕВЕРС ПРИРОДНОГО ГАЗУ

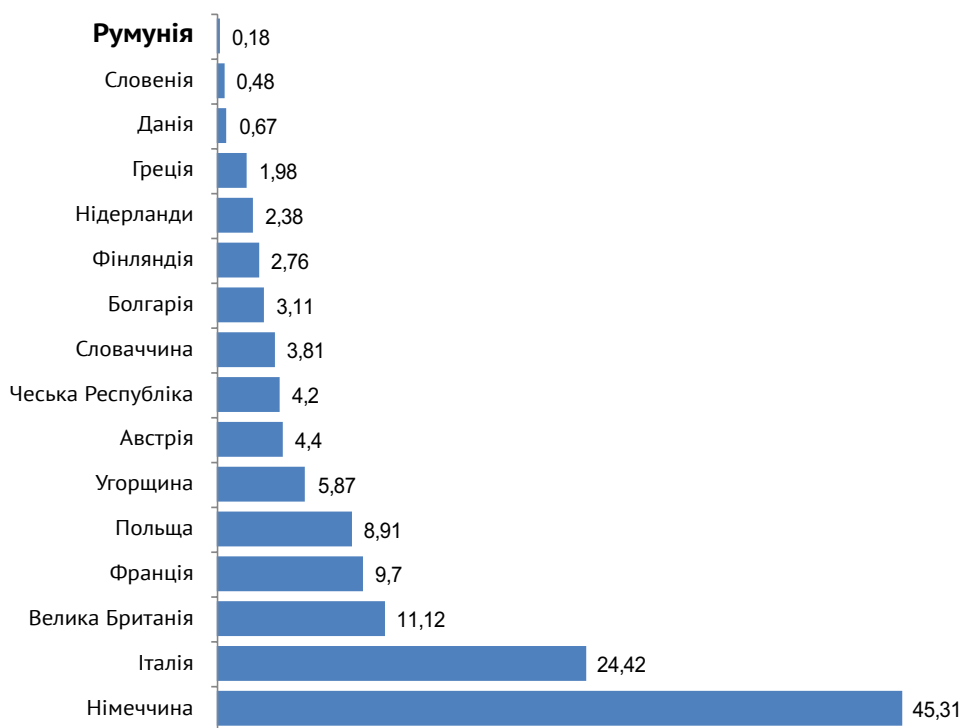
Румунія має треті за обсягом запаси природного газу серед країн Європейського Союзу³⁵ та імпортує 15% від потрібного обсягу газу з Росії (85% покриває видобуток газу на території країни). При цьому Румунія належить до фактичних лідерів серед країн ЄС (із тих, хто вимушений купувати газ у Росії) з погляду незалежності від поставок «Газпрому» (див. Графік 3). Статистика щодо газової

³⁴ Iordan Gheorghe Bărbulescu (coord), Mircea Brie, Nicolae Toderas, *Cooperarea transfrontalieră între România i Ucraina, respectiv între România i Republica Moldova. Oportunități i provocări în perioada 2014-2020*, 2016, <http://www.ier.ro/publicatii.html>, docmyn 27.05.2016 p.

³⁵ *Europe's energy position past & future*, https://www.energy.eu/publications/KOAE09001_002.pdf, docmyn 07.05.2016 p.

залежності значною мірою корелює з політичною поведінкою тієї чи іншої країни, а також з її оцінками російської агресії проти України. Відтак, енергонезалежність Румунії може бути додатковим чинником, який робить цю країну логічним партнером України.

Графік 3. Залежність країн ЄС від «Газпрому»³⁶ (млрд. м³)

³⁶ Поставки природного газу до Європи компанією «Газпром Експорт». Список, представлений на веб-сторінці компанії, не включає Латвію, Литву та Естонію. <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>, доцмун 12.06.2016 р.

Україна розраховує на реверсні поставки газу з Румунії. Утім, румунські компанії досі не мали такої можливості через брак потужностей експортування газу (а донедавна і через фактичну заборону на експорт). Ситуація може змінитися, оскільки в червні 2016 року Європейська Комісія задіяла антимонопольне право проти румунських газових компаній, які не експортували блакитне паливо до інших країн-членів ЄС. Вочевидь, лібералізація ринку газу може, зрештою, дозволити й Україні купувати румунський газ. Щоправда, антимонопольні процедури Єврокомісії можуть забрати чимало часу.

Україна також запропонувала Румунії побудувати інтерконектори між газотранспортними системами двох країн. У Румунії споживання власного газу падає, а сховищ при цьому бракує. Українська пропозиція може виявитися цілком цікавою для румунської сторони. Наразі тривають підготовчі роботи для підписання відповідної угоди. Така угода могла б стати корисною для Румунії у контексті відстоювання своєї позиції перед інспекторами, які перевіряють тамтешні компанії на відповідність антимонопольному праву — вона продемонструє прихильність Бухареста до зміни правил гри на ринку газу.

3. ХТО Є ХТО? ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ТА ВПЛИВУ

3.1. СПРИЙНЯТТЯ

Уявлення, успадковані від радянського періоду та пропаговані російськими ЗМІ після 1991 року, створили образ «імперіалістичної» Румунії, яка має намір повернути території, що відійшли до СРСР у 1940 році. Подібні уявлення поширювалися як українськими політиками, так і пересічними громадянами. По той бік кордону для середнього румунського громадянина Україна була лише тінню Росії, яка ставила під загрозу безпеку Румунії. Україна не є привабливим туристичним напрямком для румунів, які надають перевагу Туреччині або країнам ЄС, а Румунія, своєю чергою, не входить у список улюблених туристичних напрямків українців.

Румунські меншини в Україні та українські меншини, що мешкають у Румунії, є факторами, які забезпечують постійну взаємодію між двома країнами. До того ж, більшість румунських дослідників та експертів зосередили свої зусилля на відносинах Румунії з країнами-членами ЄС і НАТО, тож Румунія відчуває нестачу експертів із питань, пов'язаних з Україною. Інститут світової політики був одним із небагатьох аналітичних центрів, які розпочали наводити мости між громадянськими суспільствами двох країн ще з 2012 року, коли відбувся Перший румунсько-український форум у Бухаресті³⁷. Другий Форум у Києві символічно відбувся на тлі Революції гідності³⁸.

Румунські меншини в Україні та українські меншини, що мешкають у Румунії, є факторами, які забезпечують постійну взаємодію між двома країнами

Загалом, контакти між суб'єктами громадянського суспільства обох держав тривалий час були обмежені діалогом з активістами, які борються за права румунських меншин в Україні. Понад те, взаємна недовіра підживлюється повідомленнями ЗМІ, отриманими з не надто поінформованих джерел: «На жаль, у Румунії немає

³⁷ Фоторепортаж з 1-го Румунсько-Українського форуму, Бухарест, травень 2012 р. <http://iwp.org.ua/ukr/public/546.html>, доступ 12.06.2016 р.

³⁸ ІСП провів II Форум Україна-Румунія, 24 січня 2014 р. <http://iwp.org.ua/ukr/public/962.html>, доступ 12.06.2016 р.

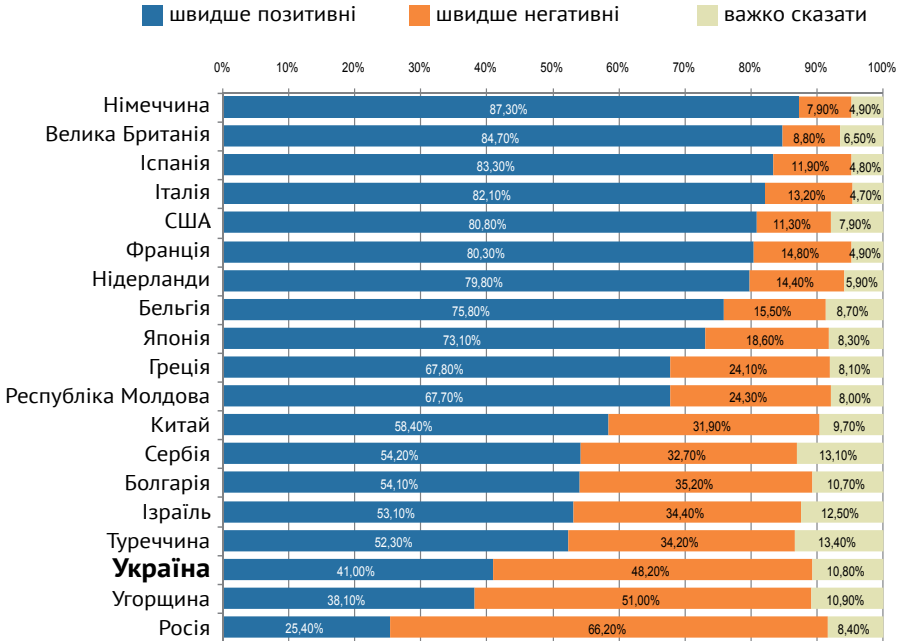
журналістів, які спеціалізуються на політичних і суспільних подіях на пострадянському просторі. У 2014 році лише невелика група журналістів мала необхідні фінансові ресурси для документування подій у Києві або на Донбасі. Експерти, що їх запрошують до телевізійних дискусій, присвячених Україні, володіють знаннями лише у широкому спектрі питань у сфері міжнародних відносин. Більшість із них отримує запрошення лише тому, що аудиторія вже запам'ятала їхні обличчя»³⁹.

Події 2014 року дали поштовх першим зрушенням у взаємному сприйнятті обох націй. Тепер румуни сприймають Україну як жертву російської агресії. Проте, згідно з даними опитування, проведеного у 2015 році, 48% румунів заявили про «негативні почуття щодо України», а 41% відзначили «позитивні почуття» (див. Графік 4)⁴⁰. Для румунських політиків Україна і досі є країною, розділеною на проєвропейську і проросійську частини: «Важко відділити Україну від Росії. Українці мають недостатньо європейську ідентичність, вони поділяють «кровні стосунки» з Москвою»⁴¹. Більше того, прогнози щодо майбутнього України є песимістичними, позаяк існує думка, що «...саме Росія вирішуватиме долю України».

³⁹ *Інтерв'ю з Матеєм Добровіє, журналістом, який спеціалізується на між-народній політиці.*

⁴⁰ *Barometrul INSCOP – Adevărul despre România, Simpatie ări-conflictul din Ucraina, <http://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2015/02/INSCOP-02.2014-Simpatie-tari-si-situatia-din-Ucraina.pdf>, доцмун 02.04.2016 р.*

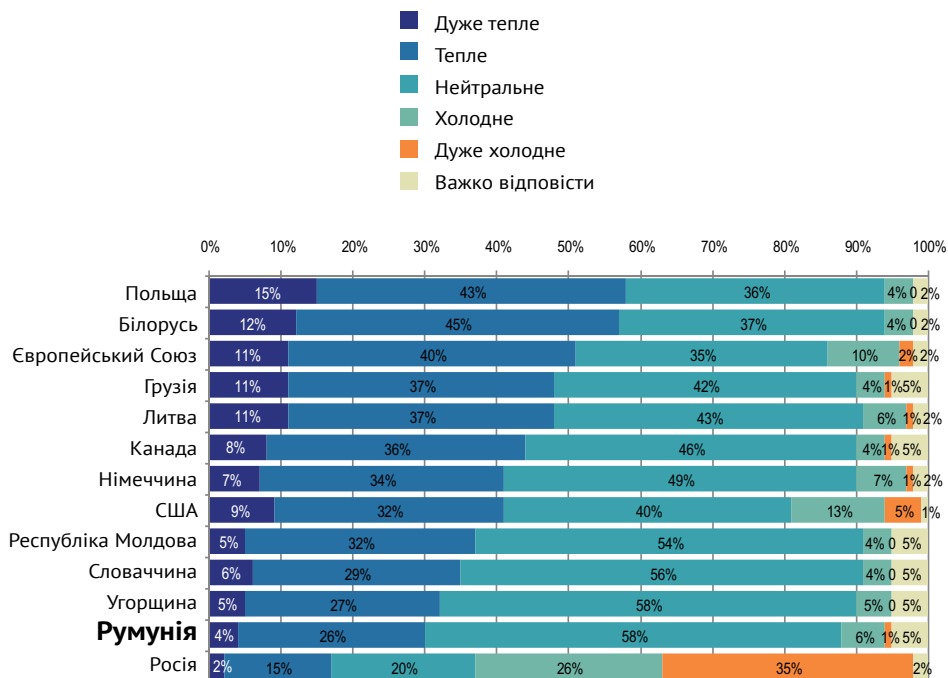
⁴¹ *Інтерв'ю з колишнім румунським високопосадовцем.*

Графік 4. Які почуття викликає у румунів та чи інша країна⁴²?

Українці мають схожі уявлення про румунів (див. Графік 5)⁴³. Реакція Румунії на події 2014 року та відмова від російських пропозицій долучитися до територіального поділу України зміцнили надію на те, що обидві країни рухатимуться в напрямку взаєморозуміння і ясного взаємного сприйняття. Поліпшення іміджу Румунії в Україні також відбулося через румунську допомогу для солдатів, поранених під час АТО.

⁴² Barometrul INSCOP- Adevărul despre România, Simpatieări-conflictul din Ucraina, <http://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2015/02/INSCOP-02.2014-Simpatie-tari-si-situatia-din-Ucraina.pdf> доцмун 02.04.2016 р.

⁴³ Динаміка суспільно-політичних настроїв: вересень 2015 р. http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_obschestvenno-politicheskikh_nastroeniy_ukraine.html доцмун 12.06.2016 р.

Графік 5. Ставлення українців до інших країн (вересень 2015 року).

3.2 РУМУНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА УКРАЇНА

Румунські політичні партії не звертають особливої уваги на питання зовнішньої політики в процесі розробки передвиборних програм. Напрями зовнішньої політики Румунії закладаються Міністерством закордонних справ та Адміністрацією президента. Відсутність інтересу політичних партій до зовнішньої політики також пояснюється консенсусом серед румунського суспільства щодо проєвропейської орієнтації країни. До того ж, питання внутрішньої політики викликають набагато більший суспільний інтерес.

Однак з 2008 року становище румунських громад за кордоном стало предметом дискусій під час виборчих кампаній. З 2008 року

громадяни Румунії, які проживають за кордоном, мають представництво в румунському парламенті. Етнічні румуни, які мешкають в Україні, представлені в обох палатах парламенту.

Під час кампанії 2014 року двоє основних кандидатів у президенти згадували про погіршення безпеки та поточну ситуацію в Україні у своїх виборчих програмах. Клаус Йоханніс і Віктор Понта мали схожі погляди на дії Росії в Україні. Згідно з програмою Йоханніса⁴⁴, криза навколо України змінила геополітичну ситуацію в Чорноморському регіоні, а Румунія стикнулася з найсерйознішими безпековими проблемами після завершення холодної війни. Віктор Понта⁴⁵, своєю чергою, оцінив дії Росії в Україні як великий ризик для безпеки Румунії.

3.3 УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У РУМУНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ. УКРАЇНСЬКА МЕНШИНА В РУМУНІЇ І РУМУНСЬКА МЕНШИНА В УКРАЇНІ

За даними останнього перепису населення, проведеного в 2011 році, в Румунії проживає близько 52 000 етнічних українців⁴⁶. Вони живуть у регіонах Марамуреш та Буковина поблизу кордону з Україною. У румунському парламенті представлені 19 національних меншин. З 1990 року румунське законодавство передбачає парламентське представництво для національних меншин⁴⁷, яке

⁴⁴ Klaus Iohannis România lucrului bine făcut, <http://www.iohannispresedinte.ro/files/userfiles/Program-prezidential.pdf>, docmyn 15.11.2014 p.

⁴⁵ Victor Ponta: Federația Rusă reprezintă pentru România cel mai mare risc de securitate, Evenimentul zilei, <http://www.evz.ro/victor-ponta-federatia-rusa-reprezinta-pentru-romania-cel-mai-mare-risc-de-securitate.html>, 10.11.2014 p., docmyn 12.11.2014 p. Victor Ponta președinte, <http://victor Ponta.ro/materiale/program-prezidential-victor-ponta.pdf>, docmyn 15.11.2014 p.

⁴⁶ http://multicult.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=188&lang=ro 28, docmyn 12.05.2016 p.

⁴⁷ Decretul lege nr 92/1990 pentru alegerea parlamentului si a presedintelui României, art. 4, <http://lege5.ro/Gratuit/gy4dsojy/decretul-lege-nr-92-1990-pentru-alegere-parlamentului-si-a-presedintelui-romaniei>, docmyn 19.05.2016 p. Конституція Румунії, стаття 62, http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_1&par1=3#t3c1s1sba62, docmyn 19.05.2016 p.

забезпечується через систему спеціальних мандатів – *ex officio* (1 мандат для кожної офіційно визнаної меншини), незалежно від кількості голосів. Кандидатів висувають організації, що захищають права української меншини. Тільки організації, представлені в Раді у справах національних меншин, можуть висувати своїх кандидатів. Ці організації реєструються як неурядові організації з особливим статусом політичних партій. Представництво меншин у румунському парламенті носить переважно символічний характер. Голосування депутатів, які представляють етнічні меншини, має значення лише для органів самоврядування відповідних меншин.

Українська меншина також представлена на місцевому рівні у містах і селах, де ця меншина має велику чисельність відносно загальної чисельності населення. Спеціальних законодавчих положень щодо представництва меншин на рівні місцевої влади немає. Відповідно до заяв президента Йоханніса, обсяг фінансування, виділеного румунською державою для забезпечення прав української меншини, становить 1,6 млн євро на рік⁴⁸. Румунські політичні партії не звертають особливої уваги на становище української меншини лише тому, що це питання вважається завданням для неурядових організацій, що представляють меншину. У свою чергу питання румунської меншини в Україні було надзвичайно чутливим у двосторонніх відносинах.

РУМУНСЬКИЙ ПІДХІД

Після 1991 року центральні та місцеві органи влади України дотримувалися радянського підходу до штучного поділу румунської меншини на етнічних румунів і молдаван. Румунська влада постійно критикує цю практику. Понад те, кількість румунських шкіл стабільно скорочувалася. З одного боку, це була загальна тенденція в Україні. З іншого боку, українська влада і батьки відмовляли дітей від здобуття освіти румунською мовою. Українська влада не бажала

⁴⁸ *Declarația de presă comună a președintelui României, domnul Klaus Iohannis, cu președintele Ucrainei, domnul Petro Porosenko, 21.04.2016 p., <http://www.presidency.ro/ro/media/declaratii-de-presa/declaratie-de-presa-comuna-cu-presedintele-ucrainei-domnul-petro-porosenko>, docmyn 24.05.2016 p.*

заохочувати освіту румунською мовою, щоб не чинити додатковий тиск на багатонаціональний характер української держави. Батьки, своєю чергою, вважали, що навчання румунською мовою не є найкращою інвестицією в майбутнє.

Іншою перешкодою на шляху до порозуміння між румунською та українською владою стало рішення Румунії про надання румунського громадянства всім, чиї пращури були насильно позбавлені його у міжвоєнний період. Відповідно до положень Конституції України (ст. 4) «В Україні існує єдине громадянство». Більше того, відповідно до Закону України про громадянство України (ст. 2.1) «Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України». Румунська влада відмовилися оприлюднити реальну кількість нових громадян, побоюючись тиску на них з боку українських спецслужб. Українська влада, своєю чергою, підозрювала, що це рішення підживлюватиме територіальні претензії з боку Румунії. Ця проблема була додатково політизована побоюваннями, що Москва також вдасться до подібної політики. З 2014 року проблема румунського громадянства не згадується в рамках офіційних переговорів. Привабливість румунського громадянства зумовлюється можливістю працювати у країнах ЄС, а не націоналістичними прагненнями або патріотичними почуттями. Додатковим фактором є погіршення безпеки України. Етнічні румуни, що проживають у Чернівецькій та Закарпатській областях, демонструють слабку прихильність до румунської культури.

Етнічні румуни (характерно для Одещини) також сприймаються українською владою з підозрою через їхні русофільські культурні симпатії. Російська пропаганда, ностальгія за СРСР та низькі економічні показники України є основними факторами, які пояснюють цю емоційну прив'язаність. Іншим чинником, який слід згадати, є той факт, що церкви, відвідувані румунською меншиною, підпорядковані Московському патріархату.

Румунська спільнота лишається розділеною, і відсутність єдності є не лише результатом політики української влади. З 1991 року Бухарест надавав діаспорам лише обмежені фінансові ресурси. До того ж, значну частину цих ресурсів було витрачено майже

винятково на сприяння «емоційним» відносинам із Румунією. Велика частина коштів була спрямована на фольклорні фестивалі, а також фінансування публікацій на історичні теми. З іншого боку, «...ідея збереження румунської культури застаріла. Натомість, існує реальна потреба в європейських проектах і європейській освіті»⁴⁹. Понад те, жорстка конкуренція за прихильність Бухареста розділила місцевих лідерів румунської спільноти. Румунська діаспора також не змогла провести зміну поколінь на рівні свого керівництва: «Я хотів організувати зустріч з румунськими студентами в університеті Чернівців. У підсумку в заході взяли участь 34 українці та одна молода жінка, яка назвала себе молдованкою. Ці молоді люди мають мізерні знання про Румунію... Їм дуже важко робити висновки щодо Румунії принаймні тому, що за 3 роки до цього їх навчили, що Румунія прагне окупувати Україну»⁵⁰.

Українська місцева влада далі сприймає Румунію як ворога України. Місцеві чиновники з регіонів, населених етнічними румунами, досі відкидають румунські проекти, зокрема й соціальні ініціативи. Окрім того, бюрократи обох країн не є надто ефективними в реалізації положень двосторонніх угод.

Сьогодні румунська спільнота України потребує європейських інвестицій у транспортну інфраструктуру. Спільні проекти в цій сфері можуть стати стартовим внеском, спрямованим на розширення контактів між двома країнами. Вони також можуть підвищити обізнаність румунської меншини щодо Румунії та ЄС.

Нарешті, це може запустити новий двосторонній діалог із залученням молодого покоління румунської меншини, а також експертів і державних службовців із Румунії та України.

⁴⁹ *Інтерв'ю з Серджіу Даном, президентом НУО «Asociatia Convergente Europe».*

⁵⁰ *Там само.*

УКРАЇНСЬКИЙ ПІДХІД

Представники української влади виступали проти нав'язування ідентичності етнічним меншинам. Ті, хто ідентифікує себе як молдовани, ставляться вороже до будь-яких ініціатив, що походять від уряду Румунії. Україна не може змусити етнічну меншину ідентифікувати себе інакше, ніж вона себе сприймає. Явище саме «молдовської ідентичності» є характерним не лише для України, яку в Румунії підозрювали в проросійських підходах, а й для самої Республіки Молдова, яка має близькі відносини з Бухарестом. Одещина, де мешкає значна кількість представників меншини, яка переважно ідентифікує себе як молдовська, є багатонаціональним регіоном. У багатьох населених пунктах українці становлять меншість; існують населені пункти, де виникає напруженість не по лінії українці/етнічні меншини, а якраз між самими етнічними меншинами. Так, відомі випадки виникнення подібної напруженості між молдовською/румунською та болгарською меншинами — зокрема, ця конфліктність позначається нині на процесі децентралізації, позаяк деякі меншини не хочуть поступатися своїми правами на користь інших меншин, обґрунтовуючи це історичними образами⁵¹. Зовнішнє втручання у міжетнічні питання (зокрема, з боку уряду Румунії) може похитнути крихкий баланс у регіоні, особливо на тлі гібридної війни, яку проводить Російська Федерація. Загострення таких питань може призвести до виникнення нових джерел безпекової нестабільності. Румунії варто було би відмовитися від тиску в цій сфері, щонайменше, допоки ситуація в сфері безпеки не стане більш передбачуваною (тим більше, у самому Бухаресті розуміють, що Москва досі не відмовилася від проекту «Новоросія»). Це ж саме стосується питання подвійного громадянства — Російська Федерація може запустити процес повальної паспортизації в регіоні, аби зрештою спровокувати новий етап «захисту співвітчизників».

Важливо також усвідомлювати, що уряд Румунії не може вимагати іншої політики, ніж сама Румунія впроваджує щодо етнічних меншин. Так, аналітики Драгос Діну та Октавіан Мілевські (Румунія)

⁵¹ Генова Євгенія, «Децентралізація в Бессарабії: які загрози?», 9 червня 2016 р. <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/decentralizaciya-v-bessarabiyi-yaki-zagrozy>, доступ 14 червня 2016 р.

нагадують, що румунські політики розкритикували український парламент у лютому 2014 року за можливе скасування закону про регіональні мови, «...хоча Румунія не надає таких само прав українській меншині, що мешкає на її території, і насправді будь-якій етнічній меншині в Румунії»⁵².

3.4. «ДРУЗІ УКРАЇНИ» У РУМУНСЬКОМУ ПОЛІТИКУМІ

Хоча у цілому в Румунії бракує знань про Україну, країна розробляє власну експертизу і наразі має зацікавлених осіб на всіх рівнях. Перш за все, слід відзначити нинішніх та колишніх офіційних осіб, які мають справжню зацікавленість не лише в обміні знаннями та досвідом, а й у спостереженні за подіями в Україні. Можливо, один із найбільш відомих фахівців — Богдан Ауреску, колишній міністр закордонних справ і нинішній радник з питань зовнішньої політики президента Румунії. В Україні пан Ауреску в основному відомий за його провідну роль у вирішенні питання щодо острова Зміїного. Інший державний діяч, пов'язаний із президентом (працював для колишнього президента Траяна Бесеску), є Юліан Кіфу, який проявив себе як запеклий критик російської агресії в Україні і готує аналітику щодо України на постійній основі (Росія внесла його до списку осіб, яким заборонений в'їзд). Із іншого боку, радник Дачіана Чолоша, прем'єр-міністра Румунії Крістіан Гіня, радник з європейських справ, надзвичайно зацікавлений в Україні, оскільки очолював румунський аналітичний центр. Крістіан Гіня та його центр був ініціатором із румунського боку Румунсько-українського форуму громадянського суспільства у 2012 та 2014 роках. Інший колишній чиновник, який часто порушує питання України в Румунії, є Арманд Госу, який працював радником міністра закордонних справ з 2010 по 2012 роки. Також, переважно всі колишні міністри закордонних справ досить уважні до розвитку подій навколо України. Наприклад, колишній міністр Теодор Баконскі брав участь у Форумі громадянського суспільства Україна-Румунія. Перший

⁵² Dinu Dragos, Milevski Octavian, *Strengthening Cooperation on the Romanian Minority Issue in Post-Euromaidan Ukraine*, <http://www.crpe.ro/en/wp-content/uploads/2014/03/Policy-Brief-38-Romania-Ukraine-Cooperation-on-minority-issue-post-Euromaidan.pdf>, docmyn 16.06.2016 p.

міністр закордонних справ Румунії після Чаушеску Серджіу Челак також проявляє високий інтерес щодо України. Дуже важливою публічною особою, яка має що сказати про політику Румунії щодо Республіки Молдова та України, є Дан Дунгачіу, авторитетний науковець. Те ж саме стосується членів румунського парламенту та депутатів Європарламенту від Румунії. У цілому румунська політична еліта дуже уважна щодо України і часом висловлює критику щодо темпів реформ в Україні.

Слід відзначити той факт, що низка ЗМІ висвітлює питання України на регулярній основі. Зокрема, можна виокремити Dilema Veche, Revista 22, The Epoch Times, Evenimentul Zilei, Adevarul та ін. Телеканали переважно зосереджені на внутрішніх питаннях. Винятком серед телеканалів є Digi24; тележурналістка Аліна Матіс часто порушує питання, пов'язані з регіональною безпекою.

Румунська політична еліта дуже уважна щодо України і часом висловлює критику щодо темпів реформ в Україні

Румунські організації громадянського суспільства досить зацікавлені в подіях в Україні. Більшість НУО раніше фокусувались на Республіці Молдові, але пізніше покращили свої зв'язки з українськими колегами, особливо після Революції Гідності. Фондації, такі як Бухарестський офіс Німецького фонду Маршалла (GMF) на чолі з Аліною Інає і Фундація розвитку громадянського суспільства, є класичними стейкхолдерами від громадянського суспільства, зацікавленими в Україні.

4. НАЯВНІ РИЗИКИ І ПОТЕНЦІЙНІ КОНФЛІКТИ

4.1. НОВІ СУПЕРЕЧКИ ЩОДО ПРАВ РУМУНСЬКОЇ МЕНШИНИ

Румунська влада розкритикувала рішення Верховної Ради скасувати закон, що розширював мовні права меншин у регіонах.

Ймовірність *Низька або середня.* Існує ризик, що під час парламентських виборів у Румунії учасники переговорів звернуться до націоналістичного дискурсу.

Як уникнути? Націоналісти в обох країнах мають бути маргіналізованими у публічному дискурсі. Україні потрібно впроваджувати майданчики для діалогу на всіх рівнях — громадському, парламентському, урядовому, аби попередити будь-які інформаційні маніпуляції та продемонструвати відсутність будь-яких загроз для етнічних меншин в Україні. Вирішувати наявні проблеми за посередництва міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ тощо).

4.2. ЗНИЖЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Ймовірність *Середня.* Румунська влада скептично налаштована щодо здатності України до реалізації реформ. Українська влада зосередить увагу на конфлікті на Донбасі та нових переговорах з ЄС та МВФ щодо додаткової фінансової допомоги. Порядок денний двосторонніх відносин еволюціонує вбік зниження інтенсивності дипломатичної взаємодії.

Як уникнути? Румунія має скористатися з президентства у ЄС (друга половина 2019 року) та скоординувати порядок денний цієї організації з позицією України. Обидві країни повинні активно розвивати двосторонні зв'язки за допомогою спільних урядової та президентської комісій. Національному антикорупційному бюро України варто активніше переймати досвід Національного

управління Румунії по боротьбі з корупцією (двостороння співпраця зможе таким чином наповнюватися історіями успіху, що розвіє старі підозри).

4.3. СТАБІЛІЗАЦІЯ ПРИЗВЕДЕ ДО ВТРАТИ ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНИ

Конфлікт на Сході України еволюціонує вбік придністровського сценарію. Утвориться відносно стабільна «сіра зона» під політичним та військовим контролем Росії.

Ймовірність *Низька або середня.* Навіть «придністровізація» конфлікту не зменшить загрози, що походитимуть від Росії. Румунія, Польща та Балтійські країни зацікавлені у тому, щоб обмежити територіальні претензії Росії щодо України та стримати вплив Росії на їхніх кордонах.

Як уникнути? Українська влада має організувати міжнародну інформаційну кампанію, присвячену ризикам, пов'язаним із російською агресією проти України. Румунія, Польща та Балтійські країни повинні створити групу підтримки України.

4.4. ВНУТРІШНІ ПРОБЛЕМИ ЄС Є ВАЖЛИВИШИМИ ЗА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

Ймовірність *Висока.* Сьогодні ЄС має не менше, ніж п'ять першочергових проблем: криза біженців, тероризм, можливий Brexit, авторитарні тенденції та нові економічні проблеми у Греції.

Як уникнути? Україна має обмежені можливості вплинути на зменшення цього ризику. Утім, як Румунія, так і Україна мають надати пропозиції щодо відновлення проекту «Східне партнерство». Україна повинна продемон-

струвати справжні результати реформ, аби перетворитися із «ще однієї проблеми Європи» на першу історію успіху серед криз.

4.5. САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ БУДЕ ЗНЯТО У ДОВГОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДІ. ПРОЦЕС ДОСЯГНЕННЯ КОНСЕНСУСУ В ЦЬОМУ ПИТАННІ Є НАДЗВИЧАЙНО СКЛАДНИМ

Ймовірність *Середня.* Чимало представників німецького бізнесу різко виступають проти подовження терміну дії санкцій. Греція та Угорщина взагалі заграють з ідеєю щодо зняття санкцій.

Як уникнути? Україна має регулярно надавати міжнародній спільноті докази грубих порушень міжнародного права з боку Росії в Криму та на Донбасі. Київ може залучити до цього процесу Румунію та інших партнерів з ЄС.

4.6. ПРОВАЛ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Ймовірність *Середня.* Експерти вже висловлюють занепокоєння спробами олігархів відтермінувати або заблокувати життєво важливі реформи в економіці та судовій системі.

Як уникнути? Румунія має застосувати власні важелі впливу в Брюсселі задля збільшення тиску на новий український уряд, щоб уникнути згорання реформ. Українське громадянське суспільство, своєю чергою, повинне тиснути на уряд щодо прийняття допомоги з боку Румунії, яка може відрядити до України консультативні групи, що спеціалізуються на боротьбі з корупцією.

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Попри поліпшення, відносини України та Румунії потребують додаткових зусиль, особливо задля вирішення найбільш гострих питань двостороннього порядку денного. Хоча російська агресія надала нової енергії відносинам Києва та Бухареста, необхідно визнати: відносини, рушієм яких є спільна загроза, не можуть бути ефективними. Тому важливо вивчити нові шляхи кооперації, аби партнерство було цілковито незалежним від російського чинника. У зв'язку з цим можна розглянути низку рекомендацій:

1. **БЕЗПЕКА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА.** Україні варто брати активну участь у безпекових ініціативах Румунії. Важливо підтримувати діалог щодо створення Чорноморської флотилії, у складі якої перебував би щонайменше один український корабель, а також створення військової бригади спільно з Румунією і Болгарією (за прикладом аналогічної бригади, створеної з Польщею і Литвою). Софія, щоправда, може виявитися слабкою ланкою у таких стратегічних розрахунках. Брати участь у військових навчаннях, спрямованих на боротьбу в умовах гібридної війни та подолання зовнішніх загроз. Переймати досвід у сфері кібернетичної безпеки.
2. **ТРИКУТНИК УКРАЇНА-ПОЛЬЩА-РУМУНІЯ.** Сприяти регіональним ініціативам Румунії щодо координації зовнішньополітичних зусиль — зокрема, створення трикутника Україна-Польща-Румунія.
3. **РЕФОРМАТОРСЬКИЙ ДОСВІД.** Підтримувати тісний секторальний контакт із Румунією — особливо щодо боротьби з корупцією. Організувати активний обмін досвідом між румунськими та українськими інституціями для боротьби з корупцією під егідою ЄС.
4. **ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА.** Втілювати взаємовигідні проекти в енергетичній сфері. Продовжувати діалог (вивчати технічні можливості) щодо реверсних поставок румунського газу до України як пріоритетного проекту.

5. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЧЕРЕЗ АРБІТРАЖ. Вирішувати наявні двосторонні проблеми у максимально можливому партнерському дусі. У разі нездатності до взаємного порозуміння залучати треті сторони — арбітраж або міжнародні організації (ОБСЄ, Рада Європи тощо).
6. МЕНШИНИ. Україна має забезпечити належні умови для захисту культурних прав румунської меншини. Заходи з боку української сторони не можуть бути меншими від тих заходів, які впроваджує румунська сторона щодо української меншини. Усі непорозуміння мають вирішуватися із залученням Ради Європи та ОБСЄ.
7. НЕ ПРЕЗИДЕНТАМИ ОДНИМИ. Підтримувати розвиток діалогу на різних рівнях — не лише президентському чи урядовому, але особливо на парламентському та громадському. Обидві країни мають надати фінансову підтримку організаторам конференцій, робочим групам та бізнес-проектам, спрямованим на сприяння двостороннім контактам.
8. УМОВИ ДЛЯ ТОРГІВЛІ. Обидві країни мають спрямувати зусилля на створення сприятливих умов для розвитку економічної співпраці. Результати в боротьбі з корупцією (із застосуванням румунського досвіду) могли би надихнути інвесторів із Румунії виходити на український ринок. Можна провести низку бізнес-форумів між двома країнами, аби поживати економічну співпрацю на рівні малого та середнього бізнесу.
9. МОЛДОВСЬКИЙ ЧИННИК. Поглиблювати кооперацію з Республікою Молдова та Румунією для обміну думками щодо реформування та підготовки нових ідей для посилення проекту «Східне партнерство».
10. ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ ЧИННИК. Продовжувати діалог щодо придністровського врегулювання у контексті спільного інтересу з обмеження впливу Росії на безпекову ситуацію в регіоні. Розглянути, між іншим, такий креативний підхід як гарантування безпеки повітряного простору Республіки Молдова у разі згоди на це Кишинєва.

11. ТРАНСПОРТНЕ СПОЛУЧЕННЯ. Сприяти вирішенню проблем транспортного сполучення — зокрема, щодо запуску прямого авіасполучення між Києвом та Бухарестом.

6. ПОДЯКА

Автори висловлюють щиру подяку румунським та українським дипломатам, політикам, колишнім високопосадовцям, експертам та громадським активістам за інтерв'ю та цінну інформацію. Зокрема, ми б хотіли відзначити внесок *Арманда Гоша* та *Флоріна Діакона*, доцентів факультету політичних наук Бухарестського університету, посла *Серджіу Челака*, колишнього міністра закордонних справ, *Серджіу Дана*, президента Асоціації європейської конвергенції, журналіста *Матея Добровіє*, а також *Джордже Вішана*, асоційованого експерта Енергетичного центру Румунії (ROEC), *Діани Санду-Ене*, *Станіслава Секрієру*, *Аліни Інає* та *Генадія Алтухова*. Особлива подяка українським і румунським дипломатам, які побажали залишитися неназваними. Автори також вдячні *Леоніду Літрі* та *Альоні Гетьманчук* за їхній цінний внесок до тексту цієї записки.

